

Editörden

Din-Şeriat Farkı Üzerine

Cenâb-ı Hakk'ın insanları hidayete kavuşturmak üzere asırlar, devirler boyu görevlendirdiği peygamberlerinin aynı dini tebliğ ettikleri, fakat şeriatlerinde farklılık arzettikleri hususu Kur'an ve Sünnet kaynaklarının beyanlarındandır. 3. Âl-i İmrân suresinin 19. ve 85. âyetlerinde: "Allah katında din ancak İslâm'dır; İslâm'dan başka din aramak kabul görmeyecektir" diyen Yaratıcı, Nuh, İbrahim, Yakub, Süleyman, Musa, İsa... peygamberlerin, hatta Belkıs'ın ve Havariler'in müslüman olduklarını ifade buyurmakta, peygamberlere inanma konusunda hiçbir ayırım yapmamayı bir iman umdesi olarak tesbit etmektedir.¹

Peygamberler zincirinin son halkası Hz. Muhammed'in Buhârî, Muslim ve Ahmed ibn Hanbel başta olmak üzere pek çok hadis kaynağında mevcut bir hadisinde:

"El-enbiyâ'u ihvetun li-'allâtin ummehâtuhum şettâ ve dînuhum vâhid".

"Peygamberler, babaları bir, anneleri ayrı kardeşlerdir; dinleri birdir" beyanında, aynı kur'ânî hakikatin dile getirildiğini görüyoruz.

Peygamberlerdeki "tek din-farklı şeriat" vâkıası, Müslümanlar'ın Kur'an'a dayalı ortak kabullerinden olmuştur.

*"li-kullin ce'alnâ minkum şir'aten ve minhâcen - Her ümmete şeriat ve minhâc verdik"*² ve *"şera'a lekum mine'd-dîni... -size dinden şeriat koydu"*³ âyetleri, şeriatı dinin bir bölümü olarak değerlendiren kur'ânî delillerdir. Müfessirlerin bu âyetlere getirdikleri yorumlarda din, 'usûl', prensib olarak görülmüş; şeriat ise, her peygamberin kendi devrinde bu 'usûl'e dayalı olarak ortaya koyduğu tathîkâtın adı olmuştur.

Bu anlayışın ilk temsilcilerinden Katâde (ö. 118/736), ki ilk asrın tefsir imamlarındandır, aşağıdaki ifâdelerinde Şeriat'a şu çerçeveyi çizmektedir:

ve'ş-şerî'atu: el-ferâ'idu ve'l-ğudûdu ve'l-emru ve'n-nehyu...

¹ 2. Bakara /285.

² 5. Mâ'ide /48.

³ 42. Şûrâ /13.

...li't-tevrâti şerî'atun ve li'l-incîli şerî'atun ve li'l-ķur'âni şerî'atun. yuħillu 'llâhu fihâ mâ yeşâ'u ve-yuħarrimu mâ yeşâ'u ...ve-lâkinne 'd-dîne 'l-vâhîde 'lle-zî lâ yukbelu ğayruhû: et-tevhîdu ve'l-ihlâşu li'llâhi 'llezî câ'e bihî 'r-rusul.

“Şeriat: farîzalar, hadler, emir ve nehiyelerdir...”

“Tevrât'ın bir şeriatı, İncil'in bir şeriatı, Kur'an'ın bir şeriatı vardır. Allah bunlarda istediğini helâl, istediğini haram kılmıştır. Fakat 'din', peygamberlerin getirdikleri tevhid ve ihlâs demektir ki, tekdir, başkası kabul görmez”.⁴

Taberî (ö. 310/923) bu nakillere benzer şekilde kendi kanaatini de söylüyor:

ve-a'lemehû ennehû kad ce'ale lehû ve li-ummetihî şerî'aten ğayra şerâ'î'i 'l-enbiyâ'i ve'l-umemi ħablehû... ve in kâne dînuhû ve dînuhum fi tevĥîdi 'llâhi (...) vâhîden, fe-hum muħtelifû 'l-aĥvâli fi-mâ şera'a li-kulli vâhîdin minhum ve li-ummetihî fi-mâ eħalle lehum ve ħarrame 'aleyhim.

“Allah Hz. Peygamber'e bildirdi ki, ona ve ümmetine, diğer peygamberlerin ve önceki milletlerin şeriatlarından farklı bir şeriat vermiştir; ama, onun ve bunların, Allah'ın birliği... konusunda dinleri birdir. Helâl ve haram sâhasında herbirine verdiği şeriate durumları farklıdır”.⁵

Geçmiş şeriatleri de İslâm dininin geçmişine yerleştirmeyi lüzumlu görmüş olan İbn Teymiyye (ö. 728/1328)

ve kezâlike şerî'atu 't-tevrâti fi vaĥtihâ kânet min dîni 'l-islâmi ve şerî'atu 'l-incîli fi vaĥtihâ kânet min dîni 'l-islâmi... fe-cemî'u 'r-rusuli muttefîķûne fi 'd-dîni 'l-câmi'i fi 'l-uşûli 'l-i'tikâdiyyeti ve'l-'ameliyyeti...

“Tevrât'taki şeriat kendi devrinde İslâm dininden idi; İncil şeriatı de öyledi... Bütün peygamberler itikadî ve amelî usûle giren genel din [kavramında] müttefiktir”.⁶

ħaĥîķatu 'd-dîni dînu rabbi 'l-âlemîne hiye mâ 'ttefeka 'aleyhâ 'l-enbiyâ'u ve'l-murselûne ve in kâne li-kullin minhum şir'atun ve minhâcun... ħaĥîķatu 'd-dîni ve hiye 'ihâdetu 'llâhi vahĥehû lâ şerîke lehû...

“Dinin esâsı nebî ve peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri Rabbulâlemin'in dinidir, her ne kadar herbirinin bir şeriatı olsa da... Dinin esâsı ortaksız tek Allah'a ibâdetdir”.⁷

Fıkıh metodolojisinin gelişimi çerçevesinde terimleşen uşûl ve furû' kelimeleri 'din'in tahdîdinde kullanılır olmuş ve meselâ Mu'tezile âlimlerinin ileri ge-

⁴ Taberî Tefsîri, 25/147; 6/269.

⁵ a.g.e., 6/270.

⁶ Fetâvâ, 27/150; 20/6.

⁷ Fetâvâ, 11/218.

lenlerinden Ebû'l-Huseyn el-Basrî (ö. 436/1044) *Mu'temed* isimli usûl-i fikhında (s. 906) şu açıklamayı yapmıştır:

inne isme 'd-dîni yağa'u 'alâ 'l-uşûli dîne 'l-furû'i. ve li-hâzâ lâ yukâlu: dînu 'ş-Şâfi'iyyi ve yurâdu bihî mezhebuhû; ve lâ yukâlu dînuhû ve dînu Ebî Hanîfete muhtelifun.

"Din' kelimesinden maksad usûldür, furû' değil. Bu sebebledir ki meselâ, mezhebini kasederek, 'Şâfiî'nin dini' denmez. Kezâ: "Onun dini ile Ebû Hanîfe'nin dini birbirinden farklıdır" da denemez".

Geçen asrın Hindli bir âliminin dilinde de benzer ayırım sözkonusudur. Şah Abdulazîz Dehlevî (ö. 1823) şöyle diyor:

ve zâhirun enne edyâne 'l-enbiyâ'i 's-sâbiķîne kânet muhtelifeten fi 'l-furû'i faķaķ ve muttefikaten fi 'l-uşûli.

"Geçmiş peygamberlerin dinleri sadece furû'da farklı, fakat usûlde birdirler".*

Bu tarihî din anlayışı çerçevesinde gelişen islâmî hayat, zarûrî olarak zihinlerde büyük bir problemin doğmasına yol açmış, geçmiş peygamberlerin furû'unu değiştirmiş İslâm'ın, kendi furû'nu da değiştirme hakkı olup olmadığı noktasında düğümlemiştir. Günümüz İslâm dünyasında, İslâm'ın 'usûl'üne itiraz etmeyip 'furû'unu bir tarafa bırakmış siyâsî nizamların mevcudiyeti, bu hayâtî problemin en azından ilmî mahfillerde münâkaşasını zarûrî hâle getirmiş bulunmaktadır.

Bu değişim vâkiasının İslâm Peygamberi'nin hayatındaki tezahürleri, Kur'an'daki nâsîh-mensûh çerçevesinde de ele alınmış ve pek çok âlim, bu imkanın Hz. Peygamber'in vefatlarıyla kapandığı kanaatini taşıırken; az da olsa, İslâm kültür tarihinden elde edilebilen bilgilerden hareketle, Peygamber sonrası furûatında da değişme yapılabileceğini ileri süren âlimler de görülmüştür.

Peygamber devrindeki Kur'an furû'âtında yer alan bazı uygulamaların Peygamber sonrası geçirdiği değişimler, sonuncu fikir sahiplerine yol göstericilik yapma hizmeti görmüş bulunmaktadır. Mesela İslâm toplumunun muâşeret kaidelerinden sayılan aşağıdaki hâdise bu kabildendir:

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de, toplumu ahlâken yüceltecek ve insânî ilişkilerin ahlâkî seviyede yürütülmesini mümkün kılacak prensip maâhiyette âyetler bulunduğu gibi, bu ilişkilerin müşahhaslaştırılmış olanları da vardır. Meselâ köle ve câriyelerle birlikte yaşanan bir evde, fertlerin birbirlerini ziyaret-

* *Muhtasarı't-Tuhfe*, 189.

lerinin hangi ölçüler dahilinde cereyan edeceğinden bahseden 24. Nûr suresinin 58. âyeti bu cümledendir. Bu âyette Allah müminlere şu tâlimâtı vermektedir: "Köleleriniz, çocuklarınız şu üç vakitte, odalarınıza girmek istediklerinde izin almalıdır: 1. Sabah namazından önce, 2. Elbiselerin çıkarıldığı öğle vaktinde, 3. Yatsı namazından sonra. Zira bu üç vakit, çıplak olunabilecek zamanlardır..."

Evlerinde henüz perde, kapı, kilit vs. bulunmayan bir ortamda bu neviden bir yapılanmanın gerekli kıldığı sesle izin isteme işi, tabiatıyla kapı kullanılmaya geçildikten sonra yerini kapı vurmaya veya zil çalmaya ... bırakacaktır. İbn Abbâs'ın (ö. 68/687): "*selâsu âyâtin muhkemâtin lâ yu'melu bihinne'l-yevme terekehunne 'n-nâsu*: üç muhkem âyet vardır ki, bugün insanlar onları tatbikten kaldırmıştır" dediği âyetlerin birisi budur. "*lâ yu'melu bihâ 'l-yevme*: Bu âyetle bugün amel edilmemektedir."¹⁰

İbn Abbâs'a göre: "*kad zehebe hukmuhâ*: Bu âyetin hükmü kalmamıştır".¹¹

Endülüslü muhaddis âlim İbn Abdilberr (ö. 463/1071) *Temhîd*'inde: "*ve ezunnu zâlike li-kar'î 'l-ebvâbi 'l-yevme va'llâhu a'lem* - Bu terkedişin sebebi, her halde, artık kapıların vuruluyor olmasıdır" demektedir.¹²

Örf ve âdetlerle ilgili bu kabilden tasarrufların dışında, hukûkî sâhaya dâhil bazı âyetler üzerinde de, illet, maksad ve şartların değişiminin zarûrî kıldığı değişikliğe gidildiği olmuştur. Böyle bir uygulamanın İslâm'ın daha ilk asrında görülüyor olması son derece dikkate şayandır. Başta Hz. Ömer olmak üzere, muâmelât âyetleri üzerinde tasarrufta bulunmuş muteber zatların varlığı bu bakımdan ehemmiyet arzemektedir.

Bu sahadaki tarihî, kültürel verilere dayanarak ki, Karâfi gibi bir büyük âlim (ö. 698/1285) kendi kitaplarına şu hükmü koymaktan çekinmemiştir: "*kullu mâ huve fi 'ş-şerî'ati yetbe'u 'l-'avâ'ide yeteğayyeru 'l-hukmu fihi 'inde tağayyuri 'l-'âdeti ilâ mâ taқтаđfihi 'l-'âdetu 'l-muteceddidetu*: Âdetlere dayalı her şeriat hükmü, âdetin değişmesi durumunda, yeni âdeni gerigince uygulanır".¹³

Dinde esas olanın usûl denen prensipler olduğu, furû'âtdan sayılan ayetlerin, bu prensiplerin değişime açık tezahürlerini teşkil ettiği görüşünde olanları destekleyen en mühim kur'ânî delil, herhalde "*el-yevme ekmeltu lekum dînekum... -Bugün dininizi tamamladım...*" âyeti olsa gerektir.¹⁴

¹⁰ Abdurrezzak 10/379, r. 19419

¹¹ *Tefsîr-i Taberî*, 18/162-3.

¹² *Ahkâm-ı İbnu'l-Arabi*, 3/1384.

¹³ 3/203-; 16/233.

¹⁴ *Ahkâm*, s. 231-232; *Furûk* 1/176; 3/161, 238.

¹⁵ 5. Mâ'ide /3.

Zira, bilindiği gibi, mezkur âyet, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı'nda [Zilhicce 10/Mart 632] nazil olduğu halde, Peygamber'in bundan üç ay kadar sonraki vefatlarına dek âyet nüzülü devam etmiştir. Dinin tamamlandığını bildiren âyetden sonra nazil olmuş âyetler arasında, mesela Kelâle¹⁵ ve Ribâ¹⁶ âyetleri gibi hukuki mahiyette olanlar vardır. Bu keyfiyete dikkat çeken bazı alimler, 'tamamlanmış din'den kasdın, furû'ât değil usûl olduğunu haklı olarak vurgulamaktadır. Bazılarına göre, âyette geçen 'bugün' lafzı, Arab müşrikliğinin silinip, İslâm hakimiyetinin perçinlenmesine delâlet etmektedir. Zira Müslümanlar ilk defa bu Vedâ Haccı'nda müşriklerin katılımı olmaksızın Arafat'a çıkmış, Kâbe'yi tavaf etmişlerdir.¹⁷

Bugünün pek çok müslüman aydını, asırlar boyu sayısız ilmî çalışmaya konu teşkil etmiş ve etmekte olan usûl-furû' meselesinin çözümüne ulaşmadan, İslâm'ın müstakbel hayatının olumlu şekilde idamesi ihtimalinin bulunmadığını düşünmekte ve dolayısıyla bu vâdide yapılacak ilmî çalışmalara öncelik verilmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. *İslâmiyât*'ın bu özel sayısını hazırlayanlar, işte bu düşüncelerden hareket etmekte ve inşaallah benzer çalışmaların tezahürüne vesîle olarak, İslâm dünyasının geleceğini istikrâra kavuşturmada katkı sâhibi olacaklarını düşünmektedirler.

MEHMED SAİD HATİBOĞLU

¹⁵ 4. Nisâ' /176.

¹⁶ 2. Bakara /275.

¹⁷ *Taberî Tefsiri*, 6/81.

Şeriat Nedir?

ROGER GARAUDY

ÇEVİRİ: SALİH AKDEMİR

Şeriat kelimesi Kur'an'da sadece bir kere kullanılmıştır.¹ Diğer üç ayette ise aynı kökten türemiş olan kelimeler görülmektedir: *şere*'a fiili ve *şir*'a ismi. Bu durum açık bir tanıma imkan vermektedir. Bu yol (Şeriat) neden ibarettir? 42. Şûrâ suresinin 13. ayetinde bu husus açıklığa kavuşturulmuştur:

O, din konusunda, Nuh'a tavsiye etmiş olduğu bir yolu, sana vahyettiğimizin aynısını, İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya tavsiye etmiş olduğumuzu size açmıştır (burada *şere*'a fiili kullanılmıştır); onu izleyin ve onu aylık konusu yapmayın.*

Şu halde, bu yolun, Allah'ın peygamberlerini göndermiş olduğu tüm halkların ortak yolu olduğu apaçık bir gerçektir (yeri gelmişken hemen belirtelim ki, Allah tüm halklara, peygamberlerini halklarının dilinde göndermiştir). Bununla birlikte, hukuki düzenlemeler, örneğin, hırsızlık ve cezası, kadının statüsü, evlilik ve miras konusundaki hükümler, Yahudiler'in Tevrat'ında, Hristiyanlar'ın İncilleri'nde ya da Kur'an'da farklılık arzetmektedirler. O halde (Allah'a ulaşmak için ilahi yol olan) Şeriat, bu farklı düzenlemeleri (fıkıh) içermiş olamaz; çünkü, bu düzenlemeler, Allah elçisinin gönderilmiş olduğu topluma ve zamana göre birbirlerinden farklılıklar arzetmektedirler. Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "Her dönem için bir kitab...";² "Hiçbir topluluk yoktur ki, onu uyarmak için bir peygamber geçmiş olmasın".³ Her ne kadar, hukuki düzenlemeler, zamana ve topluma göre farklılık gösterebilir de, Şeriat bütün bu dinlerde değişmez ve ortak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an, Hz. Musa'nın, Tevrat'ın, Hz. İsa'nın ve İnciller'in mesajlarının "hidayet ve nur içerdiklerini"⁴ hatırlattıktan sonra, şöyle ilavede bulunur: "Onlardan herbirine bir yol (*şir*'a) ve bir program (*minhâc*) verdik".⁵

¹ 45. el-Câsiye, 18

* Ayet-i kerimelerin çevirisinde, asıl metin yerine sayın R. Gaudy'nin çevirisini esas aldığımızı burada özellikle belirtmek isteriz. Bir bilimsellik gereği olması bir yana, bunun, Gaudy'nin ayetleri anlayış tarzını göstermesi bakımından zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Bu bakımdan, sayın okurlardan bu hususu gözönünde bulundurmalarını rica ediyoruz (çev.).

² 13. er-Ra'd, 38.

³ 35. Fâtır, 24; 16. en-Nahl, 36.

⁴ 5. el-Mâ'ide, 44, 46.

⁵ 5. el-Mâ'ide, 48.